

## TABRIK NUTQIY AKTINING UMUMIY TAVSIFI

**Maratova Nilufar Laziz qizi**

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti*

*"Madaniyat va san'at muassasalari faoliyatini tashkil etish va boshqarish"*

*ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Tabrik nutqiy aktida vaziyat ijtimoiy xarakter kasb etadi, tinglovchiga hurmat, u bilan aloqani saqlab qolish maqsadida oz samimiy hurmatini ifodalovchi leksik birliklarning qo'llanilishi alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari tabriklarning alohida o'ziga xos xususiyatlari ularning qat'iy odat tusiga kirib qolgan ifodalarga boyligi hisoblanadi. Masalan, kishilarortasidagi tug'ilgan kun, milliy bayramlar, tarixiy sanalar bilan bog'liq tabriklarda asosan adresatning (nutq qaratilgan shaxsning) sog'ligi, ishi, oilasiga aloqador tilak, istak bildiruvchi so'zlar va jumlar ishlatiladi. Ular hayotning maishiy tomonlarini qamrab oladi. Jamiyatda biror mavqega ega bo'lgan yirik allomalar, davlat arboblari bilan bog'liq tabriklar ma'no ko'lamining kengligiga ko'ra oddiy tabriklardan hal qilsa, davlatlar rahbarlari o'rtasidagi tabriklar esa siyosiy xarakterga ega bo'ladi. Shuning uchun ularda rasmiy uslubga xos nutqiy birliklar, siyosiy terminologiyalariyetakchilik qiladi.

Tabrik nutqiy aktining umumiy tavsifi quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi, o'z mazmun-mohiyatiga ko'ra bir qator ijtimoiy ekspressivlarni qamrab oladi: u so'zlovchining adresatga ijobiy munosabatini va tabrik nutqi amalgam oshish jarayonida yuz beradigan his-tuyg'ularni o'zida aks ettiradi. Tabiiyki, tabrik yo'llovchi va adresat o'rtasida kommunikatsiyaning mavjudligi tabrik aktining amalga oshishi uchun shart bo'lgan elementlardan hisoblanadi. Agar ulardan birortasi mavjud bo'lmasa, mazkur nutq yuzaga chiqmaydi. Mazkur nutqiy harakat maqsadi aloqani kerakli mezonda ushlab turishni ta'minlash, adresat bilan bo'lgan do'stona munosabatlarni saqlab qolish va bunda o'ziga tegishli bo'lgan hissiyotlarni, emotsional holatlarni ifodalashdan iborat. Shu ma'noda ta'kidlash mumkinki, tabrik muloqotchilar o'rtasidagi o'zaro muloqotni tartibga solib turuvchi harakatdir.

Tabrik qilish variantlari so'zlovchining o'z nutqi qaratilgan shaxga ta'siri samarasining pragmatik qurilishi va uning aks etishini ifodalaydi. Yuqorida qayd etilganlarga asoslangan holda tabrikni jamiyat tomonidan qabul qilingan me'yorlari bilan bog'liq bo'lgan, nutq qaratilgan kishiga bo'lgan ijobiy istakni ifodalovchi va u bilan kelajakda ham aloqalarni saqlab qolish ko'zda tutilgan alohida nutqiy akt sifatida belgilash mumkin.

Tabrik istakdan tan olish, madh etish, xushomad, maqtab aytiladigan so'zlarga boyligi bilan ham ajralib turadi. Masalan, tabrik ma'lum bir kishining o'qishga kirganligi bilan bog'liq bo'lsa, unda uning uning imtihoni muvaffaqiyatli topshirilganligi, layoqatiga so'zlovchining ijobiy bahosi ifoda etiladi. Xushomad, maqtab aytiladigan so'zlarni doimo tabrikka nisbat berish yaramaydi. Tabrik nutq qaratilgan shaxsning o'z faoliyati davomida ma'lum bir yutuqlarga erishganigi yoki adrestning hayotidagi tantanali vaziyatlarni aks

ettiradi. Bunda hodisaning xarkterini belglovchi mezon-tabrik uchun asos hisoblanadi. Tabrik akti bir qator ekspressiv ifodalardan farqlanadi. Ekspressiv ifodalar nutq subyektining psixik holatini, uning nutq qaratilgan shaxsdan tashqari aks etuvchi axloqiy xatti-harakati, o'zini tutishi kabilarni ham ifodalaydi.

Vaziyatlar tabrik uchun madaniy an'analar asosida belgilanuvchi sabablardir. Shu bois, tabrik uchun asos sifatida quyidagilarni korsatish mumkin:

- 1) tug'ilgan kun kabi odat tusiga kirgan tabriklar;
- 2) milliy-ma'naviy qadriyatlarni ifodalovchi "Navro'z", "Qurbon hayiti", "Vatan himoyachilari kuni" kabi bayramlar;
- 3) adresatning maxsus yutuqlarga, muvafaqqiyatga erishganligi sababi. Masalan, sport, olimpiada kabilarda erishilgan yutuqlar;
- 4) adresatning to'g'ridan to'g'ri ishtirokchisiz amalgam oshgan baxtli voqealar.

Tabrik so'zining qo'llanilishining o'ziyoq so'zlovchining adresat hayoti bilan qiziqishidan dalolat beradi. Xususi bayramlar va maxsus hodisalarning ahamiyati esa tabrik otkritkalarining katta miqdorida aniq ko'rinadi. Bu tabrikning yozma ko'rinishi bo'lib, qiziqarli va lisoniy birliklarning namoyon bo'lish imkoniyatlari o'rni ko'pincha orginallik va rasmiylashtirish bilan qoplanadi.

Tabrik taomil sifatida o'z navbatida adresat taomiliga mos keluvchi, minnatdorchilik bildiruvchi ifodalar bo'lishini talab qiladi. Masalan, o'zaro aloqalarda yangi yil bilan bog'liq tabriklarda javob mazmuni quyidagicha bo'lishi mumkin: Rahmat, sizga ham sog'lik-salomatlik, uzoq umr, kelgusidagi ishlaringizda muvafaqqiyatlar tilayman. Yangi yil sizga ham bir qator omad va quvonchlar olib kelsin! kabi. Bunda muallif tomonidan turli til birliklari tanlansa-da, ular mazmunan bir maqsadga- tabrik nutqiy aktining yuzaga chiqishini ta'minlashga bo'ysindiriladi. Tabrik, bizning nazarimizda, nutqiy etiket harakati hisoblanadi. Chunki uning ma'lumot yetkazuvchi qismi adresatning ijtimoiy va psixologik xususiyatlariga kam darajada bog'liq bo'ladi.